

การสังเคราะห์งานวิจัยด้านการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชน The Qualitative Research Synthesis in Buddha Dhamma Principles Applying for Community Economic Development

ปิยนาด อิมตี

สาขาวิชาการพัฒนาชุมชน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม
piyanart1996@gmail.com

บทคัดย่อ

การศึกษานี้ใช้วิธีการสังเคราะห์งานวิจัยเชิงคุณภาพที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้พุทธธรรมเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชน มีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจสถานะองค์ความรู้งานวิจัยที่เกี่ยวกับการประยุกต์ใช้พุทธธรรมเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชน จากงานวิจัยเชิงคุณภาพในระหว่างปี พ.ศ. 2533 – 2553 ด้วยการศึกษาริมาณ ซึ่งมีขั้นตอนการศึกษาสามขั้นตอนคือ 1) การสังเคราะห์แนวคิด ทฤษฎี 2) การสังเคราะห์วิธีวิทยาการวิจัย 3) การสังเคราะห์ผลการศึกษา จากนั้นจึงนำผลการศึกษาทั้งหมดมาสังเคราะห์เข้าด้วยกันอีกครั้ง ผลการศึกษา ชี้ให้เห็นว่างานวิจัยแบ่งระดับของการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมไปสู่การปฏิบัติออกเป็น 3 ระดับ คือ 1) วิธีการ 2) วิธีคิด และ 3) วิถีชีวิต งานวิจัยส่วนใหญ่เป็นงานเกี่ยวกับ “วิธีการ” หรือรูปแบบกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง ส่วนงานวิจัยที่สะท้อนถึง “วิธีคิด” โดยตรงนั้นยังมีน้อยอยู่ และยังไม่สามารถอธิบายให้เห็นภาพเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนได้ องค์ความรู้ด้านแนวคิด ทฤษฎีพบว่าส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับแนวทางการแก้ปัญหาเศรษฐกิจตามแนวพระพุทธศาสนา เช่น แนวคิดเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ ซึ่งเป็นเศรษฐกิจทางสายกลาง มีความพอดี ด้วยการพึ่งตนเองในด้านปัจจัย 4

คำสำคัญ: การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรม, การพัฒนาชุมชน, การพัฒนาเศรษฐกิจ

Abstract

This research used the method of qualitative research synthesis in applying the Buddha Dhamma principles into community economic development which aimed to survey knowledge and research status in the context of the Buddha Dhamma principles applying for community economic development during the years of 1990- 2010 through 3 steps of Meta- analysis: 1) meta theory 2) meta research method 3) meta data analysis, then synthesized all results together. According to the results showed that the applying of Buddha Dhamma principles into practical could be categorized into 3 levels which were 1) Approach 2) Thinking method and 3) Life style. Most of the researches or activity's patterns were related to the Approach rather than the Thinking method. Additionally, the research which related to Thinking method wasn't able to explain or describe in realistic and practical way. However, most of the theory knowledge was focusing on the directions of economic resolving according to Buddhism such as Buddhist economics concept that is a middle way or sufficiency of economic though self-reliance.

Keywords: application of Buddha Dhamma, community development, economic development

1. บทนำ

ปัญหาเศรษฐกิจและสังคมไทยที่เกิดขึ้นพร้อมทั้งส่งผลกระทบอย่างต่อเนื่องจากอดีตถึงปัจจุบันนี้ ถ้าพิจารณาจากรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ ในแต่ละรายงานจะพบสาเหตุหลักของปัญหาที่คล้ายกันคือสาเหตุมาจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่สอดคล้องกับระบบเศรษฐกิจทุนนิยมหรือระบบเศรษฐกิจกระแสหลักที่เน้นให้ความสำคัญกับการพัฒนาวัตถุมากกว่าการพัฒนาที่ตัวคน โดยจะเห็นได้จากวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจของประเทศไทยเมื่อปี 2540 ที่ประเทศประสบกับปัญหาทางการเงินทำให้ต้องกู้ยืมเงินจากกองทุนการเงินระหว่างประเทศ จะเห็นว่าระบบเศรษฐกิจดังกล่าว เป็นเศรษฐกิจเกินตัว เพราะไทยเลียนแบบเศรษฐกิจตามแบบตะวันตก ซึ่งส่งผลกระทบต่อสังคมไทยอย่างมาก ผลจากการพัฒนาประเทศด้านเศรษฐกิจ มีลักษณะรวยกระจุกจนกระจายคือ คนมีฐานะดีมีรายได้เพิ่มขึ้นเป็นคนส่วนน้อย แต่คนส่วนใหญ่ของประเทศจนลง และด้านสังคมทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำความไม่เท่าเทียมกันของคนในสังคม กล่าวได้ว่ายิ่งพัฒนาประเทศสู่ความทันสมัยมากเพียงใดยิ่งส่งผลกระทบต่อการพึ่งตนเองของชุมชนในชนบท พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต, 2543: น.10-13) ได้กล่าวไว้อย่างน่าสนใจสรุปได้ว่า ปัจจุบันนี้ได้เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปแล้วว่า การที่จะพัฒนาประเทศให้สำเร็จ บรรลุจุดมุ่งหมายที่ต้องการได้อย่างแท้จริงนั้น จะพัฒนาเพียงด้านวัตถุอย่างเดียวไม่เพียงพอ ประสบการณ์การพัฒนาประเทศที่ผ่านมาได้สอนให้เป็นที่ตระหนักว่า การมุ่งพัฒนาวัตถุภายนอกเพียงอย่างเดียวกลับสร้างปัญหาอย่างมากมาย เช่น ปัญหาความยากจน ปัญหาด้านสุขภาพ ปัญหาความล้มเหลวด้านการจัดการศึกษา ปัญหาด้านจริยธรรมคุณธรรม เป็นต้น การพัฒนาประเทศทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคมนั้น ทุกฝ่ายต้องตระหนักและเข้ามามีส่วนร่วม โดยอาศัยความเข้มแข็งของชุมชนเป็นฐานสำคัญในกระบวนการพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไปในอนาคต ซึ่งสอดคล้องกับที่ ประเวศ วะสี (2542: น.12) กล่าวว่า “ทางรอดของสังคมไทยควรเป็นการสร้างความเข้มแข็งของเศรษฐกิจพื้นฐาน หรือฐานรากของสังคม” ดังนั้น การพัฒนาจึงจำเป็นต้องเริ่มจากจุดแข็งในสังคม โดยใช้ต้นทุนทางสังคมที่มีอยู่ในทุกภาคส่วนโดยเฉพาะชุมชนหรือการรวมกลุ่มในการสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนในการจัดการปัญหาเศรษฐกิจและการพัฒนาได้อย่างยั่งยืน สังคมไทยมีทุนทางสังคมที่สามารถนำมาใช้ในการแก้ไขปัญหาหรือพัฒนาประเทศได้คือพระพุทธศาสนา อันเป็นรากเหง้าของสังคมไทย แต่เมื่อหันกลับมาดูสถานการณ์ปัจจุบันในสังคมไทยกลับมีปัญหาเกิดขึ้นมากมาย หากความสงบได้ยากทั้งที่เป็นดินแดนแห่งพระพุทธศาสนา เมื่อพิจารณาถึงสาเหตุที่แท้จริงแล้วพบว่ามูลเหตุของปัญหามีจุดกำเนิดมาจากความเสื่อมทางจิตใจของคนในสังคม

ดังนั้นการแก้ไขปัญหาที่ถูกต้องที่สุดคือการทำให้คนในสังคมมีศีลธรรมประจำใจ การปลูกฝังศีลธรรมให้เกิดขึ้นในจิตใจได้นั้นจำเป็นต้องมีปัจจัยอยู่หลายประการ ประการหนึ่งที่สำคัญคือ การมีแบบอย่างที่ดีในการดำเนินชีวิตของคนในสังคมและแบบอย่างที่ดีของสังคมก็มีอยู่แล้วใน “หลักพุทธธรรมคำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนา” และในการพัฒนาคนนั้นส่วนที่สำคัญที่สุดก็คือจิตใจ ถ้าผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในกระบวนการพัฒนานำหลักพุทธธรรมมาปฏิบัติ หรือนำหลักพุทธธรรมไปประยุกต์ใช้กับงานพัฒนาอย่างสอดคล้องและเหมาะสมแล้ว ย่อมจะก่อให้เกิดผลดีต่อการการพัฒนา และกล่าวได้ว่าวิถีชีวิตของคนไทยนั้นมีรากฐานมาจากวิถีแห่งพระพุทธศาสนา ทำให้พุทธธรรมมีความสำคัญต่อสังคมไทยในฐานะเป็นรากฐานความรู้ความเชื่อและวิถีชีวิตส่วนใหญ่ของคนไทย ดังนั้นงานพัฒนาชุมชนในยุคปัจจุบันจึงหันมาให้ความสนใจกับการพัฒนาจิตใจมากขึ้น โดยที่ผู้นำชุมชน นักปฏิบัติงานพัฒนาชุมชน ได้นำหลักพุทธธรรมมาเป็นเครื่องกำกับในการพัฒนาชุมชนในหลาย ๆ ด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการสร้างชุมชนเข้มแข็ง ผลการวิจัยที่ผ่านมาแสดงว่าการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้นั้น เป็นประโยชน์และเป็นการประสานความเชื่อ แนวคิดในเชิงจริยธรรมของสังคมเข้ากับการปฏิบัติหน้าที่ของนักพัฒนาชุมชนและผู้นำชุมชนได้เป็นอย่างดี

เมื่อพิจารณาสภาพองค์ความรู้เกี่ยวกับพุทธธรรมในปัจจุบัน พบว่าถึงแม้ในแวดวงวิชาการมีคนให้ความสนใจศึกษาการประยุกต์ใช้พุทธธรรมเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนและสังคมอยู่พอสมควร แต่กลับพบว่ามีองค์ความรู้ไม่เพียงพอที่จะอธิบายให้เข้าใจถึงปรากฏการณ์ในเรื่องนี้มากนัก แม้จะมีข้อมูลเชิงประจักษ์ที่ปรากฏให้เห็นอยู่ทั่วไปถึงการนำหลักพุทธธรรมไปปรับประยุกต์ใช้ในพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศ อาทิเช่น การทำกิจกรรมด้านการพัฒนามนุษย์ ด้านสังคม เศรษฐกิจ และด้านสิ่งแวดล้อมของพระสงฆ์กลุ่มเสขิยธรรมที่มีสมาชิกกระจายอยู่ทั่วประเทศ (จรรยาโรจน์ ปาโส, 2545: น.127) ตลอดถึงการศึกษารวบรวมงานหนึ่งได้แสดงให้เห็นถึงความสำเร็จในการนำหลักพุทธธรรมไปประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาชุมชนและสังคมได้เป็นอย่างดี ด้วยเหตุนี้ทำให้ผู้วิจัยซึ่งเป็นนักวิชาการที่มีโอกาสทำงานพัฒนาชุมชน และในฐานะนักวิจัยที่ทำงานวิจัยเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนท้องถิ่นเห็นความสำคัญของการศึกษาวิจัยเพื่อรวบรวมข้อมูล หลักฐานที่ปรากฏในเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนด้วยหลักพุทธธรรม เพื่อนำผลการวิจัยมาประยุกต์ใช้ในงานพัฒนาชุมชน โดยมีคำถามว่ามีหลักธรรมใดบ้างที่สามารถ

นำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนได้ และมีชุมชนใดบ้างที่น่าหลัก พุทธธรรมมาใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนได้สำเร็จ ซึ่งเป็นการยืนยันว่าหลักพุทธธรรมมีคุณค่าไม่ล้าสมัย สามารถนำไปสร้างชุมชนให้เข้มแข็งได้จริง

ดังที่กล่าวมาข้างต้นจึงเห็นว่าการจำเป็นต้องใช้การศึกษาสังเคราะห์งานวิจัย (research synthesis) เพื่อสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับการประยุกต์ใช้พุทธธรรมในการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชน โดยศึกษาสำรวจข้อมูลจากงานวิจัยทางสังคมศาสตร์ และการพัฒนาชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการประยุกต์ใช้พุทธธรรมเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนและทำการสังเคราะห์ข้อมูลข้อค้นพบ สังเคราะห์ทฤษฎี และสังเคราะห์ทฤษฎี เพื่อสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับการประยุกต์ใช้พุทธธรรมเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชน และเพื่อนำเสนอแนวคิด วิธีการและการประยุกต์ใช้พุทธธรรมดังกล่าว ตลอดจนผู้วิจัยสามารถถ่ายทอดองค์ความรู้สู่คนในชุมชนและผู้ปฏิบัติงานพัฒนาชุมชน โดยการนำองค์ความรู้ที่ได้มาสร้างฐานข้อมูลสำหรับนักปฏิบัติงานพัฒนาชุมชนและใช้ในการเรียนการสอนในมหาวิทยาลัย และเพื่อสร้างความตระหนักให้เกิดแก่ผู้ปฏิบัติงานพัฒนาชุมชน สถาบันการศึกษา องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและวัดให้เห็นความสำคัญและนำหลักพุทธธรรมไปใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนต่อไป

2. วัตถุประสงค์ในการศึกษา

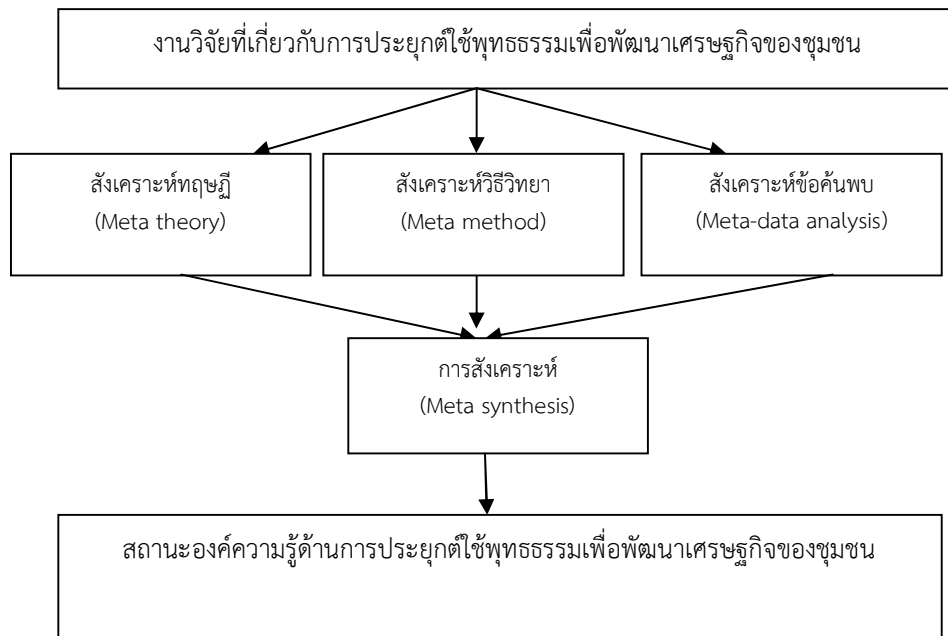
2.1 เพื่อสำรวจสถานะองค์ความรู้งานวิจัยที่เกี่ยวกับการประยุกต์ใช้พุทธธรรมเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชน จากงานวิจัยเชิงคุณภาพในระหว่างปี พ.ศ. 2533 - 2553

2.2 เพื่อศึกษาองค์ความรู้ด้านการประยุกต์ใช้พุทธธรรมในการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชน จากงานวิจัยเชิงคุณภาพในระหว่างปี พ.ศ. 2533 - 2553

3. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการสังเคราะห์งานวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อเป็นกรอบแนวคิดในการทำความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องที่ทำการศึกษา โดยมีรายละเอียดดังนี้

เนื่องจากการสังเคราะห์งานวิจัยทำให้ทราบสถานะองค์ความรู้ และเป็นประโยชน์พัฒนาแนวคิดทฤษฎี รวมทั้งการพรรณนารายละเอียดของงานวิจัยที่ผ่านมา ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้ทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวกับการสังเคราะห์งานวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อเป็นกรอบแนวคิดในการทำความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องที่ทำการศึกษา โดยใช้กระบวนการของ Finfgeld (2003) ที่สังเคราะห์งานวิจัย ซึ่งเป็นพื้นฐานในการสร้างทฤษฎี โดยใช้การสังเคราะห์ห่อภิมาณ ด้วยการสังเคราะห์ข้อมูล การสังเคราะห์ทฤษฎี (meta-method) และการสังเคราะห์ทฤษฎี ผู้วิจัยได้สรุปรายละเอียดขั้นตอนการสังเคราะห์ตามแผนภาพ ดังนี้

แผนภาพที่ 1 แสดงรายละเอียดขั้นตอนการสังเคราะห์งานวิจัย

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์และคณะ (2550) ได้สังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง เรื่อง “การสังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง” โดยใช้ญาณวิทยาบูรณาการศาสตร์ (integral epistemology) ใช้วิธีการสังเคราะห์ความรู้เชิงคุณภาพ และสำรวจประเมิน วิเคราะห์สังเคราะห์งานวิจัยแนววิพากษ์ โดยกำหนดกรอบคำถามในการสังเคราะห์งานวิจัย (synthesis questions) ว่า 1) งานวิจัยจัดอยู่ในประเภทใด 2) วัตถุประสงค์ของงานวิจัยที่เลือกศึกษาคืออะไร 3) คำถามคืออะไร 4) วิธีการการวิจัยเป็นเช่นใด มีจุดเด่น หรือข้อจำกัดใดในการแสวงหาความรู้ 4) องค์ความรู้หรือข้อค้นพบคืออะไร สามารถเรียกว่าเป็นองค์ความรู้ใหม่ได้หรือไม่ 5) สถานะองค์ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงเป็นเช่นใด โดยรายงานผลการสังเคราะห์เป็น 4 ขั้นคือ 1) การแยกประเภทงานวิจัยตามวัตถุประสงค์การวิจัย 2) แยกประเภทงานวิจัยตามลักษณะคำถามการวิทยาการวิจัย 3) แยกประเภทตามงานวิจัยและกลุ่มพื้นที่ที่ศึกษา และ 4) แยกตามประเภทกรอบแนวคิดในการทำวิจัย

อุษา สุทธิสาคร (2551) ทำการศึกษาเรื่องการสังเคราะห์สถานะองค์ความรู้การวิจัยโดยประชาชนในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจชุมชน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษา สังเคราะห์ การวิจัยโดยประชาชนในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจชุมชน ว่ามีกระบวนการและลักษณะอย่างไร รวมถึงศึกษา สังเคราะห์การสร้างกระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ที่เกิดจากการวิจัยดังกล่าว ซึ่งมีคำถามวิจัย 3 ข้อ คือ 1) กระบวนการวิจัยของประชาชนเป็นอย่างไร 2) การวิจัยของประชาชนนำไปสู่การสร้างกระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ของชุมชนได้อย่างไร และ 3) การเรียนรู้และการจัดการความรู้ของชุมชนนำไปสู่การสร้างแนวทางในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจชุมชนอย่างไร การวิจัยใช้วิธีการการสังเคราะห์งานวิจัยเชิงคุณภาพ จากการวิจัยของโดยประชาชนในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจชุมชน จำนวน 133 เล่ม ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2530-2549 ด้วยการศึกษานิพนธ์ (meta study) ซึ่งมีขั้นตอนสามขั้นตอนคือ 1)การสังเคราะห์ข้อมูล (meta -data analysis) 2) การสังเคราะห์วิธีวิทยา (meta-method) 3) การสังเคราะห์ทฤษฎี (meta-theory)

4. วิธีดำเนินการศึกษา

ขั้นที่ 1 ศึกษาข้อมูลประชากร โดยการสืบค้นงานวิจัยที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับองค์ความรู้ แนวคิด วิธีการ และการประยุกต์ใช้พุทธธรรมเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชน กำหนดขอบเขตของการศึกษางานวิจัยทางสังคมศาสตร์และการพัฒนาชุมชน/สังคมในระหว่างปี พ.ศ. 2533 – 2553

ผู้วิจัยได้สืบค้นข้อมูลจากระบบการสืบค้นอิเล็กทรอนิกส์ไทยลิสต์ (Thai List) เป็นเบื้องต้น และสำรวจรายชื่องานวิจัยของประเทศไทย และฐานข้อมูลเอกสารของห้องสมุดของมหาวิทยาลัยต่าง ๆ 11 แห่ง ซึ่งในเบื้องต้นนี้ได้งานวิจัยจำนวน 77 เรื่อง

ขั้นที่ 2 ทำการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่าง โดยใช้คำสำคัญ (keywords) สำหรับการสืบค้นดังนี้

- 1) พุทธธรรม หรือ พุทธศาสนา หรือ พุทธปรัชญา
- 2) การประยุกต์พุทธธรรม
- 3) การพัฒนาชุมชน หรือ การพัฒนาสังคม
- 4) การพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชน
- 5) การพัฒนาชุมชนตามหลักพระพุทธศาสนา

เมื่อข้อมูลงานวิจัยแต่ละเรื่องปรากฏบนจอคอมพิวเตอร์ ผู้วิจัยทำการตรวจสอบชื่อและบทคัดย่อของงานวิจัยว่ามีความเกี่ยวข้องกับประเด็นที่กำลังจะศึกษาหรือไม่ ซึ่งในขั้นตอนนี้ได้งานวิจัยที่เกี่ยวข้องและสมบูรณ์จำนวน 26 เรื่อง แล้วคัดสำเนาโดยการถ่ายเอกสารและ download จากเครื่องคอมพิวเตอร์ในกรณีที่ทำได้

ขั้นที่ 3 กำหนดแนวคิดในการสังเคราะห์การวิจัยเชิงคุณภาพ โดยกำหนดกรอบคำถามในการสังเคราะห์งานวิจัย (synthesis questions) ว่า

- 1) งานวิจัยจัดอยู่ในประเภทใด
- 2) วัตถุประสงค์ของงานวิจัยที่เลือกศึกษาคืออะไร
- 3) แนวคิด ทฤษฎีที่ใช้เป็นกรอบในการศึกษาคืออะไร
- 4) วิธีการการวิจัยเป็นเช่นใด
- 5) องค์ความรู้ หรือข้อค้นพบคืออะไร
- 6) สถานะองค์ความรู้งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการประยุกต์ใช้พุทธธรรม เพื่อพัฒนาและแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจของชุมชนเป็นเช่นใด

ขั้นที่ 4 ดำเนินการวิเคราะห์ สังเคราะห์งานวิจัย โดยใช้วิธีการสังเคราะห์เชิงคุณลักษณะ หรือเชิงบรรยาย (Qualitative Synthesis) โดยใช้แนวทางการสังเคราะห์ของ Finfgeld (2003) ผู้วิจัยกำหนดกรอบวิจัย แสดงความเกี่ยวข้องระหว่างงานวิจัยแต่ละเรื่องที่น่ามาสังเคราะห์ โดยจับประเด็นจากข้อค้นพบของงานวิจัยใน 3 ประเด็น ดังนี้

- 1) ด้านแนวคิด ทฤษฎีที่ใช้ในงานวิจัย (Meta theory)
- 2) ด้านวิธีวิทยาการวิจัย (Meta method)
- 3) ด้านผลการศึกษา (Meta data analysis)

จากนั้นจึงนำผลการศึกษาทั้งหมดมาสังเคราะห์เข้าด้วยกัน แล้วทำการแปลความหมาย หรือตีความเทียบเคียงระหว่างงานวิจัย

ขั้นที่ 5 การสรุปข้อค้นพบ องค์ความรู้ด้านแนวคิด ทฤษฎี วิธีวิทยาที่ใช้ในการวิจัย และเขียนรายงานเสนอประเด็นข้อค้นพบการวิจัยที่ส่วนใหญ่เห็นร่วมกัน เสนอประเด็นที่ได้แย้งกัน

5. ผลการศึกษา

ผลการวิเคราะห์และสังเคราะห์จำแนกประเภทของการวิจัย

ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ สังเคราะห์ในเชิงคุณลักษณะ หรือเชิงบรรยาย (Qualitative Synthesis) โดยประยุกต์จากรูปแบบของ Deborah L. Finfgeld (2003, p. 897) แบ่งประเด็นออกเป็น 3 ประเด็น เพื่อเป็นกรอบในการสังเคราะห์ ดังนี้

1. การสังเคราะห์แนวคิด ทฤษฎี (Meta theory)
2. การสังเคราะห์วิธีวิทยาการวิจัย (Meta method)
3. การสังเคราะห์ผลการศึกษา (Meta data analysis)

ผู้ศึกษาจึงจำแนกสาระของการสังเคราะห์งานวิจัย ออกเป็น 4 ประเภทใหญ่ ๆ ได้แก่

ประเภทที่ 1. งานวิจัยที่ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีในขั้นพุทธปรัชญา/อุดมการณ์ในการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชน

ลักษณะสำคัญของงานวิจัยประเภทนี้ นักวิจัยได้ตั้งวัตถุประสงค์การวิจัยร่วมไว้ว่า อะไรคือกระบวนการทัศน์ทางพุทธปรัชญา ทำที่ของพุทธปรัชญาควรจะเป็นอย่างไร อัตลักษณ์ของพุทธปรัชญาคืออะไร และจะมีส่วนในการพัฒนาสังคมอย่างไร และอะไรคือความรู้ในพุทธปรัชญา เพื่อทำความเข้าใจในพุทธปรัชญา และนำเสนอแนวคิดทางพุทธปรัชญาให้เป็นกระบวนการทัศน์ทางเลือกในการพัฒนาชุมชน ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมืองการปกครองและสิ่งแวดล้อม ข้อสังเกตที่ได้จากการศึกษางานวิจัยทุกเรื่องนั้นคือ ผู้ศึกษาให้ความสำคัญกับกระบวนการทัศน์ทางพุทธปรัชญามาก และนอกจากจะมุ่งศึกษาเพิ่มความรู้ทางด้านทฤษฎีแล้วยังมุ่งประโยชน์ในทางปฏิบัติของสังคมอีกด้วย

ประเภทที่ 2. งานวิจัยที่ศึกษาการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชน

วัตถุประสงค์การวิจัยของประเภทที่ 2 นี้ มีความต่อเนื่องจากประเภทที่ 1 กล่าวคือ เน้นการปฏิบัติมากขึ้น เป็นขั้นนำไปสู่การปฏิบัติในชีวิตประจำวันจริง ๆ ไม่ได้เป็นเพียงปรัชญาอีกต่อไป โดยมีวัตถุประสงค์การวิจัยร่วมว่าบรรพชิตและฆราวาสจะมีแนวคิดทางพุทธธรรมอะไรที่จะนำไปประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลเพียงพอ เน้นศึกษาการประยุกต์ใช้พุทธธรรมอย่างเป็นรูปธรรม (grounded theory research)

ผู้วิจัยได้ตั้งข้อสังเกตจากการศึกษางานวิจัยทุกเรื่องคือ แนวคิดในการวิจัยประเภทนี้นักวิจัยมุ่งให้ความสำคัญกับการสร้างกรอบมโนทัศน์ว่าด้วยหลักการและวิธีการประยุกต์ใช้พุทธธรรมในการพัฒนาสังคม เศรษฐกิจ และทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมซึ่งจะแตกต่างจากประเภทที่หนึ่งที่เป็นกรอบแนวคิดเชิงอุดมการณ์หรือหลักการทางพุทธปรัชญาอย่างเดียวในการสร้างกรอบมโนทัศน์ประเภทนี้นักวิจัยมีจุดร่วมที่สำคัญคือการแสวงหาแนวทางในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาชุมชน/สังคม

ประเภทที่ 3. งานวิจัยที่ศึกษาบทบาทของสงฆ์กับการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการพัฒนาเศรษฐกิจ ในประเภทนี้เป็นการศึกษาที่ลงรากลึกถึงการปฏิบัติสืบเนื่องมาจากแนวทางการศึกษาประเภทที่ 1 และ 2 โดยมีวัตถุประสงค์การวิจัยร่วมว่าบทบาทของพระสงฆ์ที่เป็นผู้นำในการปฏิบัติตามพุทธธรรม ต้องทำอย่างไร ทำเพื่ออะไร เพราะอะไรและกับใคร จะเป็นประโยชน์แก่สังคมเพียงใด มีความสอดคล้องกับพระธรรมวินัย และหลักการพัฒนาชุมชนหรือไม่อย่างไร หากไม่สอดคล้องควรปรับเปลี่ยนบทบาทอย่างไรเพื่อให้บทบาทที่มีอยู่ชัดเจนขึ้น

ผู้วิจัยได้ตั้งข้อสังเกตจากการศึกษางานวิจัยทุกเรื่องคือ มีแนวคิดในการวิจัยที่มุ่งให้ความสำคัญกับการสร้างกรอบมโนทัศน์ที่เกิดจากการทบทวนวรรณกรรมเรื่องบทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน/สังคม นอกจากนี้ยังพบว่าการศึกษาวิจัยที่มีพระสงฆ์เป็นผู้นำในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาเป็นการศึกษาวิจัยที่เน้นชุมชนชนบทเป็นเป้าหมายหลัก เนื่องจาก

พระสงฆ์จะเป็นที่พึ่งและที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชนบท และจุดร่วมของการทบทวนวรรณกรรมคือบทบาทด้านการพัฒนาชุมชนชนบทของพระสงฆ์ที่เน้นการพัฒนาด้านการเป็นอยู่หรือด้านการประกอบอาชีพเป็นหลักเพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ อีกทั้งงานวิจัยประเภทนี้ยังมุ่งศึกษามีส่วนร่วมของประชาชนในการร่วมมือกับพระสงฆ์หรือบุคคลอื่นในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาของชุมชนเช่นงานวิจัยเรื่อง บทบาทพระสงฆ์และการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าในบริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือของพระอุปกณ์ ชูเชื้อ (2544) และงานของวิเชียร ชาญณรงค์ (2546) เรื่องพระสงฆ์ในการนำหลักธรรมมาใช้ทำกิจกรรมงานพัฒนาชุมชน เพื่อการลดละ เลิกอบายมุข : ศึกษาเฉพาะกรณีพระครูศีลวราภรณ์ (เฉลิม ฐิตีสีโล)

ประเภทที่ 4. งานวิจัยประเภทอื่นๆ ที่ศึกษาประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการใช้หลักพุทธธรรมในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ ในประเภทนี้มีวัตถุประสงค์การวิจัยที่ไม่เข้าพวกกับ 3 ประเภทแรก คือวัตถุประสงค์การวิจัยจะไม่ศึกษาเรื่องพุทธปรัชญาชั้นอุดมการณ์ หรือไม่ตั้งคำถามว่ามีการประยุกต์ใช้หลักธรรมอย่างไร หรือไม่ได้ศึกษาถึงบทบาทของพระสงฆ์ว่าเป็นอย่างไร แต่จะเป็นการศึกษาในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการประยุกต์ใช้พุทธธรรมในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ ข้อสังเกตที่ได้จากการศึกษาวิจัยพบว่า ผู้ศึกษาให้ความสำคัญกับแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง และทำการศึกษาในลักษณะกรณีศึกษาเป็นสำคัญ

ข้อค้นพบที่ได้จากการสังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับแนวคิด ทฤษฎี

โดยสรุปภาพรวมของข้อค้นพบที่ได้จากการสังเคราะห์องค์ความรู้ทางด้านแนวคิด ทฤษฎีทั้ง 4 ประเภทพบว่า กรอบแนวคิดทฤษฎีของงานวิจัยเกิดจากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวกับแนวคิด ทฤษฎีพุทธปรัชญาในการพัฒนาสังคมหรือการพัฒนาสังคมตามแนวพระพุทธศาสนาทฤษฎี และแนวคิด ทฤษฎีที่ผู้ศึกษาใช้ซ้ำกันมากที่สุดคือ แนวคิดเกี่ยวกับพุทธปรัชญาในการพัฒนาสังคม (n=20) แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาเชิงพุทธ หรือการพัฒนาสังคมตามแนวพุทธศาสตร์ โดยเฉพาะหลักธรรมที่พระสงฆ์และแกนนำกลุ่ม/ชุมชนนำมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินงาน (n=18) แนวคิดการพัฒนาชุมชน (n=14) แนวคิดเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ (n=13) แนวคิดเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้พุทธธรรมในการพัฒนาสังคม (n=11) แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาทการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ (n=10) แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง (n=8) แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนเข้มแข็ง (n=5) แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการมีส่วนร่วม (n=4) สำหรับแนวคิด ทฤษฎีที่นอกเหนือจากที่กล่าวมานั้นจะมีลักษณะแยกไปตามแต่ละเรื่อง แต่ละเนื้อหา ซึ่งไม่มีความซ้ำกัน

แนวคิด ทฤษฎีที่พบโดยส่วนใหญ่ข้างต้น ในด้านแนวคิดที่เกี่ยวกับการพัฒนาสังคมตามแนวพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยพบว่า ผู้ศึกษาส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับแนวทางการแก้ปัญหาเศรษฐกิจตามแนวพระพุทธศาสนา เช่นแนวคิดเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ ซึ่งหมายถึงหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจ คือ เศรษฐกิจทางสายกลาง ความพอดี ด้วยการพึ่งตนเองในด้านปัจจัย 4 อันเป็นจุดสมดุลของคุณภาพชีวิตและความพึงพอใจมาบรรจบกัน เศรษฐศาสตร์เชิงพุทธอาจเรียกได้ว่า เศรษฐศาสตร์สายกลางหรือเศรษฐศาสตร์สายมัชฌิมาปฏิปทา เพราะวาระระบบชีวิตของพระพุทธศาสนาที่เรียกว่ามรรคนั้นเป็นมัชฌิมาปฏิปทา และเศรษฐกิจในทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับระบบการดำเนินชีวิตของพระสงฆ์ภิกษุภิกษุณีที่เป็นหลักสำหรับกิจกรรมทางเศรษฐกิจคือ ศิลหรือแบบแผนแห่งการปฏิบัติอันเป็นข้อห้ามและข้ออนุญาตที่แสดงแก่พระสงฆ์ ส่วนศีลที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจของฆราวาส ได้แก่ การไม่ลักขโมยของบุคคลอื่น การฉ้อฉล หลอกลวง คำกาไรเกินควร ได้แก่ หลักการแสวงหาทรัพย์ การรักษาทรัพย์ การเก็บออม รวมถึงคุณธรรมของนายจ้างและลูกจ้าง ตลอดจนคุณธรรมของผู้ปกครองรัฐ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ปรากฏในพระสุตตันตปิฎก ทั้งนี้ในพระอภิธรรมปิฎกอาจจะไม่มีส่วนที่ว่าด้วยเรื่องเศรษฐกิจโดยตรง แต่เมื่อวิเคราะห์กระบวนการและองค์ประกอบต่าง ๆ จะพบว่ามืองค์ประกอบของจิตใจมนุษย์ที่เป็นรากฐานของพฤติกรรมทุกด้านรวมทั้งพฤติกรรมทางเศรษฐกิจอยู่ด้วย ทั้งในฝ่ายลบและฝ่ายบวกก็ได้กล่าวถึงไว้ เช่น โลภมูลจิต โทสมูลจิต โมหมูลจิต ตัณหามูลจิต อันเป็นฝ่ายอกุศลจิต และ อโลภะ อโมหะ ศรัทธา จาคะ เมตตา อันเป็นฝ่ายกุศลจิต ซึ่งหลักภิกษุธรรมที่กล่าวนี้เป็นรากฐานของพฤติกรรมมนุษย์ เมื่อนำไปศึกษาเรื่องเศรษฐกิจก็จะเป็นพฤติกรรมด้านเศรษฐกิจ กล่าวคือถ้าจิตประกอบด้วยกุศลธรรม การประกอบอาชีพการงานก็จะออกมาในทางสร้างสรรค์ เช่น การประกอบธุรกิจก็จะมีคุณธรรมเจริญรุ่งเรือง ในทางตรงกันข้ามถ้าจิตประกอบด้วยอกุศล การประกอบอาชีพก็อาจจะเป็นการเบียดเบียนผู้อื่น ผิดศีลธรรม เช่น การทำธุรกิจที่มุ่งหากำไรเกินควร ขาดความซื่อสัตย์และเบียดเบียนผู้อื่น ทั้งนี้สิ่งที่ได้จากการศึกษาแนวคิดการพัฒนาแบบพุทธ คือ “จริยธรรมในการพัฒนา” จริยธรรมเป็นเรื่องที่จะบอกเราว่า อะไรเป็นสิ่งที่ดีงาม อะไรเป็นสิ่งที่ชั่วร้าย นอกจากนี้จริยธรรมยังบอกเราอีกด้วยว่าอะไรควรทำ และเราควรทำอย่างไร เพื่อที่จะให้สังคมและชีวิตของมนุษย์อยู่ในสภาพที่ดีงาม

ข้อค้นพบที่ได้จากการสังเคราะห์องค์ความรู้ทางด้านวิธีวิทยาการวิจัย

โดยภาพรวมสามารถสรุปข้อค้นพบที่ได้จากการสังเคราะห์องค์ความรู้ทางด้านวิธีวิทยาการวิจัยได้ดังนี้ คือ รูปแบบในการศึกษามีความเหมาะสมทั้งด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งมีความสอดคล้องกับประเด็นที่ทำการศึกษา วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลส่วนใหญ่ใช้การศึกษาเอกสารควบคู่กับการศึกษาภาคสนาม โดยจะเน้นการศึกษาภาคสนามเป็นหลัก ผู้ศึกษาลง

เก็บข้อมูลในพื้นที่การศึกษาใช้วิธีการสัมภาษณ์รายกลุ่มและรายบุคคล และใช้แนวคำถามประกอบการสัมภาษณ์เป็นเครื่องมือ ส่วนการศึกษาเอกสารนั้นส่วนใหญ่ศึกษาจากเอกสารคำสอนทางศาสนา เช่น พระไตรปิฎก อรรถกถา และบทความข้อเขียนต่าง ๆ ของนักปราชญ์ทางศาสนา การวิเคราะห์ข้อมูลพบว่าผู้ศึกษาตีความจากสิ่งที่ป็นรูปธรรมหรือปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจริง

การวิพากษ์งานวิจัยในประเด็นด้านของวิธีวิทยาการวิจัย ผู้วิจัยพบว่าการวิจัยที่มีระดับการประยุกต์ใช้พุทธธรรม อย่างเป็นรูปธรรม ในการพัฒนาชุมชน สังคม นั้นควรใช้การศึกษาภาคสนาม จึงจะเป็นวิธีการศึกษาที่เหมาะสมที่สุด เนื่องจากการมุ่งแสวงหาความเชื่อ ข้อเท็จจริง ทศนคติ ความรู้ การปฏิบัติหรือการกระทำของบุคคลต้องศึกษาในเชิงปรากฏการณ์วิทยา หรือกรณีศึกษาที่มีประชากรหรือกลุ่มตัวอย่างที่เป็นตัวแทนของทั้งหมด ดังนั้นจึงใช้วิธีการวิจัยภาคสนามเป็นหลัก แล้วนำข้อมูลที่ได้อาวิเคราะห์ตีความ ทั้งนี้ข้อจำกัดที่สำคัญคือผู้ศึกษาวิจัยจะต้องมีความรู้เกี่ยวกับเรื่องที่ทำการศึกษาด้วยจึงจะสามารถตีความได้อย่างถูกต้อง ที่สามารถตีความแบบคนใน (emic) ซึ่งสอดคล้องกับงานพัฒนาชุมชนคือการศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) เพราะนักวิจัยเข้าไปร่วมกิจกรรมของกลุ่มตัวอย่างทุกขั้นตอนจึงสามารถเก็บรวบรวมข้อมูลแบบคนในเช่นงานวิจัยเรื่อง การประยุกต์ใช้พุทธธรรมกับการทำกิจกรรมในชุมชนของพระสงฆ์กลุ่มเสขิยธรรมของพระจรรยาโรจน์ ปาโส (2545)

ข้อค้นพบที่ได้จากการสังเคราะห์องค์ความรู้ด้านผลการศึกษาที่ได้จากงานวิจัย

โดยภาพรวมสามารถสรุปข้อค้นพบที่ได้จากการสังเคราะห์องค์ความรู้ด้านผลการศึกษาที่ได้จากงานวิจัยดังนี งานวิจัยทุกเรื่องมีผลการวิเคราะห์ข้อมูลที่สอดคล้องกับข้อมูลที่ได้มาจากการเก็บรวบรวมภาคสนาม ข้อค้นพบที่ได้ส่วนใหญ่มีความเป็นรูปธรรม กล่าวคือสามารถมองเห็นภาพ สัมผัสและจินตนาการถึงได้ง่าย เช่น วิธีการ เทคนิควิธีการประยุกต์ใช้หลักธรรม เช่น การกระตุ้นจิตสำนึกด้วยการใช้ป้ายเป็นสื่อ การสื่อด้วยการเทศนา บรรยายธรรม การสื่อด้วยกิจกรรมของพระครูศีลวราภรณ์ (วิเชียร ชาญณรงค์, 2547) งานวิจัยทุกเรื่องมีผลข้อค้นพบจากงานวิจัยบางเล่มนั้นมีความเฉพาะเจาะจง เนื่องจากเป็นการศึกษาเฉพาะกรณี หรือ กรณีศึกษา ซึ่งผลการศึกษาสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้อย่างจำกัดในวงแคบ คือใช้ได้ในพื้นที่ที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับกรณีศึกษาเท่านั้น

การวิพากษ์งานวิจัยในประเด็นของด้านข้อค้นพบหรือผลการศึกษา เห็นว่า ข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษาควรมีประโยชน์ด้านวิชาการ ผู้ศึกษาจะต้องให้ความสำคัญ ตั้งแต่การออกแบบงานวิจัยขั้นแรกจนถึงขั้นสุดท้าย มีผลการวิจัยที่แสดงถึงหลักการวิธีการ และกิจกรรมที่ส่งเสริมการพัฒนาตนเอง กลุ่ม องค์กร ชุมชน สังคมส่วนรวม ได้องค์ความรู้ใหม่ทางสังคม หรือกรณีศึกษา สามารถนำผลการศึกษา มาเป็นแนวทางหรือเป็นตัวแบบในการพัฒนาชุมชน สังคม และพบว่างานวิจัยส่วนใหญ่ ผลการศึกษามีความสอดคล้องกับกระบวนการพัฒนาชุมชน ถึงแม้ว่าบางเรื่องจะไม่ได้กล่าวถึงงานพัฒนาชุมชนโดยตรงหรือบางเรื่องได้กล่าวถึงการดำเนินงานที่ลักษณะคล้ายกับการพัฒนาชุมชน อย่างเช่น หลักการพึ่งตนเอง การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ และความเข้มแข็งของชุมชน ผู้วิจัยเห็นว่า งานวิจัยที่ทำการศึกษาทั้งหมดมีสาระและประโยชน์เกี่ยวกับข้อมูลหรือข้อค้นพบต่างๆ เพียงแต่การนำไปใช้ประโยชน์ในการปฏิบัติได้จริงนั้นอาจจำกัดอยู่ในวงแคบอยู่ เนื่องเป็นการศึกษาคณะตัวอย่างเพียงชุมชนเดียว กลุ่มตัวอย่างหรือพื้นที่ที่ใช้ในการศึกษามีความจำเพาะ ข้อค้นพบที่กล่าวมาข้างต้นทำให้ผู้วิจัยตระหนักว่า ความสำเร็จในการพัฒนาชุมชนไม่ใช่เพียงแต่มีความเข้าใจในหลักพุทธปรัชญาอย่างถ่องแท้เท่านั้น แต่ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการพัฒนาชุมชนต้องมีความสามารถในการปรับประยุกต์ใช้หลักธรรมให้สอดคล้องกับบริบทหรือสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบันอีกด้วย

6. สรุปผลการสังเคราะห์องค์ความรู้ด้านการประยุกต์ใช้พุทธธรรมเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชน แบ่งประเด็นออกเป็น 3 ประเด็นได้ดังต่อไปนี้

1. หลักพุทธธรรมในงานพัฒนาชุมชนกับการแก้ปัญหาแบบบูรณาการ

หลักธรรมในทางพุทธศาสนานับว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่าในด้านส่งเสริม การพัฒนาคุณภาพชีวิต ทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจ ซึ่งสังคมไทยที่มีความเป็นปึกแผ่นมั่นคงถึงทุกวันนี้กล่าวได้ว่าเป็นเพราะได้ใช้หลักธรรมในการดำเนินชีวิต หลักพุทธธรรมจึงนับว่าเป็นทางเลือก ที่สำคัญในการพัฒนาคุณภาพชีวิต อันจะนำไปสู่การพัฒนาสังคมได้อย่างยั่งยืน ดังนั้น หากต้องการบรรลุวัตถุประสงค์อย่างแท้จริงควรต้องศึกษาแนวคิดปรัชญาการศึกษาบนพื้นฐานของพุทธธรรม ซึ่งจะทำให้สามารถปรับประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม โดยพัฒนาองค์ความรู้ในทางพุทธศาสนาให้เชื่อมโยงสอดคล้องกับองค์ความรู้ของศาสตร์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาสังคมโดยกระบวนการนี้ก็จะเกิดความเชื่อมโยงประสานกันระหว่าง ศาสนาจักรกับอาณาจักรในการพัฒนาสร้างประโยชน์ให้กับสังคมอย่างสมดุล

2. หลักธรรมอันเป็นฐานแห่งการพัฒนาที่จะส่งเสริมให้เกิดการสะสมทุน คือ ประโยชน์ในปัจจุบัน ซึ่งหมายถึง การมีทรัพย์สินเงินใช้ มีรายได้ มีปัจจัย 4 พอแก่การดำรงชีวิต เนื่องจากความเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และเทคโนโลยีต่างๆ ทำให้คนคำนึงถึงความเป็นอยู่ก่อนสิ่งอื่น ดังนั้นผู้ศึกษาจึงเสนอนโยบายการพัฒนาของพระสงฆ์ว่า “เศรษฐกิจและจิตใจต้องไปด้วยกัน” เช่นการประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหารธรรม คือเน้นให้เป็นปัจเจกชนแต่ละคนมีความรัก ความห่วงใยช่วยเหลือผู้อื่น การเบิกบานในการทำงานไม่อิงฉ้อผู้อื่น และนอกจากนี้ยังประยุกต์ใช้หลัก สังคหวัตถุ คือ ทาน โดยสอนให้แบ่งปันช่วยเหลือกัน ปิยวาจา คือรู้จักพูดกันด้วยคำที่ไพเราะ ภาษาดอกไม้ อุตถจริยา คือสอนให้บำเพ็ญประโยชน์ต่อผู้อื่นและคิดสร้างสรรค์ และสมานัตตตา คือสอนให้วางตนเองเสมอต้นเสมอปลาย ร่วมสุขร่วมทุกข์กับชุมชนที่เราอยู่

ปัจจุบันนักพัฒนาทั้งหลายทั้งภาครัฐและองค์กรเอกชน ได้ยอมรับแล้วว่า รูปแบบการพัฒนาที่ถูกต่อนั้นคือ คำตอบอยู่ที่หมู่บ้าน และในหมู่บ้านเรามีภูมิปัญญาชาวบ้าน เพราะสงฆ์ก็เป็นส่วนหนึ่งของภูมิปัญญาเหล่านั้นด้วย บทเรียนที่ได้จากพระนักพัฒนา ทำให้มั่นใจว่า พระสงฆ์ช่วยประชาชนได้จริง และพระสงฆ์เป็นที่พึ่งอันปลอดภัยของประชาชน พระสงฆ์เหล่านี้ได้สอนให้รู้ว่า ท่านมีกระบวนการเรียนรู้ของท่าน ท่านมีศักยภาพในตนเอง ท่านมีรูปแบบการทำงานของท่านพยายามทำงานกันเป็นคณะแบบมีเครือข่าย และท่านมีความคิดและอุดมการณ์ในการทำงานพัฒนา จึงเป็นไปตามหลักการขององค์กรชุมชนอย่างแท้จริง ด้วยการสร้างจิตสำนึกของชุมชน และนำหลักธรรมทางพุทธศาสนาเรื่องการทำตนเอง

3. หลักพุทธธรรมที่นำมาประยุกต์ใช้ในกระบวนการกลุ่มสังฆะสะสมทรัพย์

หลักธรรมที่นำมาประยุกต์ใช้ในกระบวนการกลุ่มสังฆะสะสมทรัพย์ ได้แก่ อริยสัจ 4 สัจจะคือความซื่อสัตย์ต่อกัน อารักขสัมปทาคือการรู้จักสะสมทรัพย์ที่หามาได้ การสงเคราะห์ ช่วยเหลือกัน จาคะคือการเสียสละ และการให้ การแบ่งปัน กัลยาณมิตรตา คือการคบคนดีเป็นเพื่อน สมชีวิตาคือการรู้จักการเลี้ยงชีวิตให้เหมาะสมกับทรัพย์ที่หามาได้ ชันติ คือความอดทน อดกลั้น เมตตา กรุณา ปิยวาจา คือการเจรจาพูดไพเราะและการพูดคุยอย่างมีเหตุผล อุตถจริยา คือการประพฤติตนเป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น การหมั่นประชุมการเนื่องนิตย์ เพื่อความเจริญของชุมชน อกติ คือความไม่ลำเอียง ความยุติธรรม วิธีการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในกระบวนการกลุ่มสังฆะสะสมทรัพย์ คือ การเผยแพร่ธรรมะเชิงรุก และการอบรม การแปลงธรรมะที่เป็นนามธรรมสู่รูปธรรมผ่านกิจกรรมกลุ่มสังฆะการประยุกต์ใช้ผ่านเงื่อนไขการจ่ายสวัสดิการกลุ่ม

7. ข้อเสนอแนะในทางปฏิบัติ

1. จากข้อค้นพบในเรื่อง ความศรัทธาทางศาสนา ความศรัทธาในตัวผู้นำ ไม่ว่าจะเป็นพระสงฆ์ หรือ ฆราวาสก็ตาม บ่งบอกว่าความศรัทธาทางศาสนาเป็นปัจจัยพื้นฐานและเป็นแรงผลักดันที่เข้มแข็งที่สุด ที่ทำให้เกิดการแก้ไขปัญหา และพัฒนาชุมชน เช่นศรัทธาในเรื่องกฎแห่งกรรม ดังนั้นจึงควรใช้ความศรัทธาให้เกิดประโยชน์และใช้ในทางที่ถูก เช่น การสร้างจิตสำนึกชุมชน เพื่อพัฒนาชุมชน เพื่อลด ละ เลิกอบายมุข

2. จากข้อค้นพบในเรื่องการประยุกต์ใช้หลักธรรมกับงานพัฒนาชุมชน สามารถเห็นแนวทางการพัฒนาอย่างยั่งยืนได้ แต่บทบาทของพุทธศาสนาควรจะต้องมีมากกว่าในปัจจุบัน คือมีลักษณะศาสนาเพื่อการพัฒนาพัฒนาชุมชน ชี้นำแนวทางให้คนในชุมชนเข้าใจศาสนาที่ถูกต้อ ไม่เน้นในเรื่องวัตถุ พิธีกรรมมากจนเกินไป แต่ควร ปลูกฝังธรรมะในจิตใจ การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ และการเดินทางสายกลาง

3. สงฆ์ต้องเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ เนื่องจากพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติพระวินัยไว้เพื่อให้พระสงฆ์อยู่ร่วมกันเป็นชุมชน วัตถุประสงค์ของการบวช คือ เพื่อการเรียนรู้ และในสังคมปัจจุบัน การเรียนรู้ของสงฆ์ควรจะเรียนรู้ใน 2 เรื่องใหญ่ คือ 1) เรียนรู้พุทธธรรม ให้ลึกซึ้งที่สุดทั้งทางปริยัติและปฏิบัติ 2) เรียนรู้สังคมปัจจุบันให้รู้เท่าทันสังคมปัจจุบันอีกด้วย

8. เอกสารอ้างอิง

- จรูญโรจน์ ปาโส . (2545). *การประยุกต์ใช้พุทธธรรมกับการทำกิจกรรมในชุมชนของพระสงฆ์กลุ่มเสขิยธรรม*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.
- ประเวศ วะสี. (2542). *เศรษฐกิจพอเพียงและประชาสังคม : แนวทางพลิกฟื้นเศรษฐกิจสังคม*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). (2543). *พระพุทธธรรม*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- พระอุปกณ์ ชูเชื้อ. (2544). *บทบาทพระสงฆ์และการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าในบริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือ*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.
- วิเชียร ชาญณรงค์. ((2546). *พระสงฆ์ในการนำหลักธรรมมาใช้ทำกิจกรรมงานพัฒนาชุมชน เพื่อการลดละ เลิกอบายมุข : ศึกษาเฉพาะกรณีพระครูศีลวราภรณ์ (เฉลิม ฐิตีโล)*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.
- Finfgeld, D. L. (2003). *Metasynthesis : The State of the Art so Far. Qualitative Health Research*.